

s. dr hab. Bożena Szewczuł, prof. UKSW
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pana mgra lic. Pawła Rogalskiego pt. *Status prawny zakonników wyniesionych do biskupstwa w Kościele łacińskim*, Lublin 2019, ss. 198 (mps.) napisanej pod kierunkiem naukowym ks. dra hab. Ambrożego Skorupy, prof. KUL na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

W odpowiedzi na pismo dra hab. Andrzeja Herbeta, prof. KUL, Dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, z dnia 27.06.2019 r. (sygnatura pisma WP-520-111097/1/19) z zawiadomieniem o uchwale Rady Wydziału powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej Pana mgra lic. Pawła Rogalskiego przekazuję wymaganą przepisami prawa opinię dotyczącą rozprawy kandydata do stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie: prawo kanoniczne.

I. Strona merytoryczna pracy

Zagadnienia z zakresu prawa instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego nieczęsto są obierane za przedmiot rozpraw doktorskich. W związku ze spadkiem powołań do życia zakonnego, ale też niestety coraz mniejszym zainteresowaniem okazywanym tej dziedzinie prawa kanonicznego przez samych zakonników, w tym przez przełożonych typujących swych podwładnych na określone kierunki studiów – coraz mniej zakonników trafia na wydziały prawa kanonicznego. Stąd z uznaniem należy przyjąć przedłożoną do recenzji pracę doktorską dotyczącą statusu prawnego zakonnika-biskupa napisaną przez wiernego świeckiego, a więc nie stykającego się na codzień ani z życiem zakonnym, ani kapłańskim ani posługą biskupa diecezjalnego. Trzeba też już na wstępie

przewidzieć, że Autor w związku ze swą przynależnością do stanu wiernych świeckich, musiał przy redagowaniu swej dysertacji pokonać wiele więcej trudności dotyczących słownictwa i instytucji właściwych życiu zakonnemu, niż zakonnik w jego sytuacji doktoranta.

1. Temat, przedmiot i cel

Temat, przedmiot i cel rozprawy doktorskiej Autor nakreślił w jej wstępie, z którego wynika, że asumpt do podjęcia tytułowego zagadnienia dał mu wybór na Stolicę Piotrową dnia 13 marca 2013 roku zakonnika-jezuity Jorge Mario Bergoglio, który przybrał imię Franciszek. Wydarzenie to zrodziło pytania dotyczące sytuacji prawnej nowego papieża – z jednej strony zakonnika związanego ślubami zakonnymi, obowiązkiem oddzielenia od świata (klauzura) i prowadzeniem życia braterskiego we wspólnocie, a z drugiej strony jego zadaniami związanymi z urzędem papieża, a wcześniej biskupa i kardynała. Analogiczne pytania dotyczą też wielu innych biskupów w Kościele katolickim rekrutujących się spośród zakonników. Według Autora dysertacji doktorskiej godna uwagi i dociekań naukowych wydawała mu się również sytuacja prawna biskupów zakonników będących na emeryturze. Tak więc podjęta tematyka badań charakteryzuje się aktualnością, a dodatkowym motywem jej wyboru przez Doktoranta stał się dotychczasowy brak w polskiej literaturze kanonistycznej całościowego opracowania dotyczącego wspomnianych kwestii.

Temat recenzowanej rozprawy został trafnie i jasno określony w zwięzłym tytule, któremu odpowiada cała jej treść. Autor podejmuje właściwe zagadnienia w kolejnych rozdziałach, przewidzianych uprzednio w spisie treści.

2. Systematyka

Systematykę pracy Doktorant również objaśnił we wstępie. Podzielił on swą dysertację na trzy rozdziały merytoryczne, które zostały poprzedzone spisem treści, wykazem skrótów i wstępem, a zwieńczone: zakończeniem oraz bibliografią podzieloną na źródła i literaturę. Między zakończeniem a bibliografią można znaleźć dwa streszczenia rozprawy doktorskiej – jedno w języku polskim, a drugie w języku angielskim, których obecność nie została jednak odzwierciedlona w spisie treści.

Zasadnicze dla pracy kwestie zawarto w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach podzielonych na punkty i podpunkty. Nie odbiegają one od tematu rozprawy, lecz są próbą konsekwentnej jego realizacji. Korzyścią takiego podziału jest możliwość szczegółowego ukazania przedmiotu badań ale też łatwiej ujawnia on pewne nieścisłości i braki co do prawidłowości poszczególnych członów pacy. Dla przykładu w trzecim rozdziale dysertacji Doktorant zamieszcza punkt 1.2. „Wykonywanie tria munera przez biskupa seniora”. Punkt ten został następnie podzielony tylko na dwa podpunkty dotyczące zadania nauczania właściwego biskupom emerytom i zadania uświęcania. Czytelnik stawia sobie w tym miejscu pytanie o przyczynę braku trzeciego punktu i jednocześnie trzeciego zadania biskupów emerytów. Wprawdzie Doktorant wcześniej wyjaśnia kwestię tegoż zadania tj. rządzenia, ale niekonsekwencja w spisie treści pozostaje. Problem można rozwiązać przez wyszczególnienie w trzecim podpunkcie brakującego zadania i wyjaśnienie go w zwięzłej treści albo też w zapowiadającym je punkcie 1.2. należało umieścić zapis o dwóch zadaniach dotyczących biskupów emerytów.

Tytuły poszczególnych rozdziałów dysertacji oraz ich zawartość wykazują merytoryczny związek z tematem. Wstęp do rozprawy i zakończenie są proporcjonalne w swych rozmiarach do objętości całej pracy. Każdy z rozdziałów rozpoczyna się wprowadzeniem w podejmowane w dalszej kolejności zagadnienia, zaś kończy się podsumowaniem zatytułowanym „Wnioski”. Poszczególne rozdziały bardzo różnią się jednak między sobą objętością stron (I rozdział – 51 stron, II rozdział – 66 stron, III rozdział – 33 strony). Rozdział drugi liczy 66 stron, a rozdział trzeci tylko 33 strony. Świadczy to o nie najszcześliwszym rozplanowaniu i podziale materiału przez Doktoranta.

Jednostronicowy, ułożony w porządku alfabetycznym wykaz skrótów (s. 4), aczkolwiek wielce lakoniczny nie budzi większych zastrzeżeń. Następujący po nim wstęp (s. 5-10) zawiera wszystkie nieodzowne elementy wymagane w rozprawach naukowych. Doktorant uzasadnił w nim wybór tematu, wskazał konieczne do przebadania źródła prawa i literaturę, określił metody i tezy badawcze, zaprezentował przedmiot dociekań naukowych w poszczególnych trzech rozdziałach.

Zaskakująca dla czytelnika jest obszerność wprowadzeń do poszczególnych rozdziałów np. 9-stronicowe wprowadzenie do drugiego rozdziału, podczas gdy prawidłowy wstęp do całości dysertacji liczy 6 stron. Korzystniej jawi się rzecz z wnioskami kończącymi każdy z rozdziałów – liczą one po 3 strony. Zbierają konkluzje poczynione przez Autora w trakcie prowadzenia badań nad podjętą tematyką. Wprawdzie korelują one z tezą badawczą

wyrażoną we wstępie do rozprawy, ale z zasady są powtórzeniem przemyśleń wyrażonych już w treści rozdziału.

Zakończenie dysertacji zostało prawidłowo zredagowane. Jego dodatkowym walorem pozostaje zamieszczenie wniosków *de lege ferenda* zapoczątkowanych już w zakończeniu trzeciego rozdziału.

Bibliografia pracy, dość obszerna (liczy 28 stron), zawiera publikacje odpowiadające problematyce pracy, ale ogranicza się głównie do publikacji polskojęzycznych. W spisie literatury można dopatrzeć się tylko siedmiu pozycji obcojęzycznych.

3. Treść rozprawy i jej ocena

Przy opracowywaniu tematu Doktorant kierował się względami merytorycznymi. Wyjściowym zagadnieniem recenzowanej dysertacji, rozpatrywanym w ramach pierwszego jej rozdziału, jest próba ustalenia zakresu pojęcia zakonnika oraz pojęcia biskupa, aby w dalszej konsekwencji zatrzymać się nad tytułowym statusem zakonnika wyniesionego do godności biskupiej. Doktorant redaguje wspomniane wyjściowe pojęcia w oparciu o unormowanie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku oraz odpowiednie treści, ostatnio wydanych dokumentów kościelnych, takich jak posynodalna adhortacja apostolska św. Jana Pawła II o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie *Vita consecrata* (1996 r.), a także dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores* (2004 r.).

W określeniu zakonnika Pan mgr lic. Paweł Rogalski wydobywa na pierwszy plan konsekrację zakonną czyli całkowite poświęcenie życia Bogu przez wiernego stającego się członkiem instytutu zakonnego. Następnie opisuje szereg obowiązków zakonnika wynikających ze złożonej profesji zakonnej, a także obowiązków instytutu wobec niego, które doprecyzowują zainicjowane w pierwszej części rozdziału badania dotyczące pojęcia zakonnika. Szkoda, że wykaz tychże obowiązków nie pojawił się w spisie treści dysertacji. Uczyniłby on konstrukcję pracy i samo pojęcie zakonnika bardziej czytelnymi. Druga część pierwszego rozdziału została poświęcona statusowi prawnemu biskupa poprzez ukazanie natury władzy biskupów oraz całego procesu nominacji kandydatów na ten urząd w Kościele łacińskim, poczynając od katalogu kwalifikacji kandydatów na urząd aż po prowizję kanoniczną.

Rozdział drugi zatytułowany: *Konsekwencje wyniesienia zakonników do godności biskupiej* zawiera w swym nazbyt obszernym, bo 9-stronicowym wprowadzeniu do rozdziału

informacje występujące już w poprzednim rozdziale np. wymogi stawiane kandydatom do biskupstwa, i nader szerokim opisem tych, które zostaną ukazane w drugim. Na początku rozdziału Doktorant kreśli bardzo ogólnie początki nadawania zakonnikom godności biskupiej. Podaje, że pierwsze wzmianki na ten temat pochodzą z V wieku ale nie odwołuje się przy tym do żadnego źródła (s. 71-72). Tymczasem chociażby Bazyl Wiek, mnich i zakonodawca, żyjący w latach 329-379 został biskupem już w 370 roku.

W dalszej części rozdziału Pan mgr lic. Paweł Rogalski opisuje instytucje inkorporacji i inkardynacji zakonnika-kapłana i odnosi je do sytuacji zakonnika, który został biskupem. Następnie w ramach konsekwencji wyniesienia zakonników do godności biskupiej analizuje ich obowiązki wobec diecezji różnicując je na obowiązki biskupa diecezjalnego oraz biskupa pomocniczego i koadiutora. Dalej, wyszczególnia obowiązki wynikające z przynależności zakonnika-biskupa do określonego instytutu zakonnego życia konsekrowanego skupiając swą uwagę na obowiązku wypełniania podjętych przez niego w czasie profesji rad ewangelicznych, a zwłaszcza radzie ubóstwa i posłuszeństwa, gdyż ich realizacja ulega zasadniczym zmianom w posłudze zakonnika, który został biskupem. Inne obowiązki zakonnika potraktowane są bardzo ogólnie, a większa uwaga Doktoranta została zwrócona na możliwości modyfikacji stroju zakonnika-biskupa w ramach jego obowiązku noszenia stroju zakonnego i stroju duchownych.

Rozdział trzeci i jednocześnie ostatni, objętościowo najskromniejszy, wydaje się być treściowo najbardziej interesujący w całej dysertacji. Doktorant opisuje w nim sytuację prawną biskupa emeryta w ogóle, a następnie biskupa zakonnika-emeryta, a w końcowej części rozdziału – relacje między biskupem emerytem a biskupem diecezjalnym wynikające z prawa kanonicznego.

Należy podkreślić, z uznaniem dla Doktoranta, zamieszczenie we wnioskach kończących trzeci rozdział propozycji *de lege ferenda* (błędnie zapisanych – *ferende*) dotyczących uszczegółowienia relacji między biskupem, a przełożonymi jego macierzystego instytutu zakonnego oraz jego sytuacji w tym zakresie jako emeryta. Doktorant dostrzega także konieczność uregulowania ewentualnego uczestnictwa biskupa emeryta we władzy własnego instytutu.

Analiza całości tekstu dysertacji pozwala stwierdzić, że Doktorant zrealizował zamierzony cel badawczy, doszedł do wniosków pozwalających na pewne uogólnienia co do statusu zakonnika wyniesionego do godności biskupiej w Kościele łacińskim. Status w swej

szczegółowej formie uzależniony jest ostatecznie od prawa własnego poszczególnych instytutów.

4. Źródła i literatura

Zamieszczona w bibliografii baza źródeł i literatury (s. 170-198) stanowiąca podstawę badań Doktoranta jest wystarczająca w odniesieniu do postawionego we wstępie dysertacji celu badawczego. Zbiór bibliograficzny został podzielony na trzy zasadnicze działy: źródła prawa, literaturę oraz tzw. „inne” bez bliższego określenia – dział ten zawiera w głównej mierze publikacje ostatnich papieży, których Doktorant nie zaliczył do źródeł. Pierwszy z działów jest należycie rozgraniczony na pięć mniejszych jednostek, mianowicie na dokumenty Soboru Trydenckiego, dokumenty Soboru Watykańskiego II, dokumenty papieskie dokumenty Dykasterii Kurii Rzymskiej oraz prawo własne instytutów zakonnych.

Doktorant nie daje polskiemu czytelnikowi możliwości zapoznania się z obcojęzyczną literaturą przedmiotu, a siedem publikacji które wymienia w bibliograficznym dziale literatury wzmagają poczucie braku. Praca Pan mgra lic. Pawła Rogalskiego bardzo zyskałaby, gdyby sięgnął on do dorobku Le Bot, Loïc-Marie w postaci dysertacji doktorskiej pt. *Le statut canonique de l'évêque religieux: évolution et perspectives*, napisanej na Papieskim Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Rzymie, liczącej 383 strony, opublikowanej w 2010 r. wzmiankowanej przez Doktoranta we wstępie i zamieszczona tamże w całości w przypisie, a następnie jako pozycja w bibliografii. Autor nie korzysta z niej w swoim studium i nie odnosi się do niej w przypisach.

II. Wymiar formalny

Już przy ocenie strony merytorycznej dysertacji zostało wyrażonych kilka opinii dotyczących jej aspektu formalnego, jak np. dysproporcja zachodząca między objętością rozdziałów. I chociaż Doktorant dopiero buduje swój warsztat naukowy, to jednak już teraz wymaga się od niego większej precyzji. Stąd poniższe uwagi powinny pomóc mu w doskonaleniu redagowania ewentualnych kolejnych publikacji.

Jeżeli chodzi o warstwę językową monografii, to trzeba ją ocenić pozytywnie, chociaż nie brakuje w niej błędów literowych, fragmentów i sformułowań zawitych, czego przyczyną może być z jednej strony złożoność poruszanych zagadnień, a z drugiej Doktorantowi – jako

osobie nieprowadzącej życia zakonnego – materia podjęta w dysertacji nie do końca jest znana i często daje się zauważyć zrozumiałą niepewność wynikającą z tego stanu rzeczy. Przejawia się ona w braku precyzji np. w zakresie terminologii, a także w niedocieraniu do głębi opisywanych zagadnień. Autor nie ustrzegł się także niezręcznych określeń typu (np. s. 9, wstęp) „Każdy zakonnik zobowiązany jest do praktykowania życia wspólnego we wspólnocie swojego instytutu”, (s. 20 ostatnie zdanie) „B.W. Zubert wskazuje, iż przełożony taki może delegować swojego przedstawiciela do przyjęcia w jego imieniu ślubu”, (s. 42 drugi akapit) „okazywać przełożonym posłuszeństwo zgodnie z własną regułą i konstytucją zakonną”, „...poleceniami zwierzchników personalnych jego instytutu”, które w języku prawniczym powinny przyjąć formy „życia braterskiego we wspólnocie”, „ślubów”, „konstytucjami zakonnymi” i „przełożonych”. Nie do końca jest też zrozumiałe określenie „biskup zakonny” (s. 69, 164).

Sposób cytowania i w ogóle tworzenia przypisów jest z zasady prawidłowy, chociaż występują w nim liczne niedociągnięcia. W końcowym zapisie bibliograficznym zdarza się Doktorantowi nie podać pełnego zakresu stron przytoczonych publikacji zamieszczonych w dziełach zbiorowych lub czasopismach. Wśród publikacji Jerzego Gogoli, z których Doktorant obficie korzysta, wskutek błędnego zapisu wynika, że autor ten opublikował dwa artykuły w tym samym tj. drugim numerze serii wydawniczej pt. „Formacja zakonna” na tych samych stronach, gdyż zakres stron jednego artykułu zawiera się w zakresie stron drugiego: Gogola J., *Formacja do wiary w życiu konsekrowanym*, w: *Formacja zakonna, t. II*, (red.) J. Gogola, Kraków 1998, s. 28-57 oraz Gogola J., *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, w: *Formacja zakonna, t. II*, (red.) J. Gogola, Kraków 1998, s. 9-94. Zdarza się również przy cytowaniu np. artykułu K. Warchałowskiego, zawartego w *Studiach Teologicznych*, że rok wydania jest umieszczony [zarówno w przypisach (przypis nr 209) jak i w bibliografii] na końcu zapisu: Warchałowski K., *Wymogi prawne prowizji kanonicznej w Kodeksie Prawa Kanonicznego Benedykta XV i Jana Pawła II*, w: *Studia Teologiczne* 18, 431-440, 2000. Czasopismo, którego nazwa występuje w liczbie mnogiej jako *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, w dysertacji przybiera kształt liczby pojedynczej - *Rocznik Teologiczno-Kanoniczny* – Łukaszyk R., *Pojęcie Kościoła jako Ludu Bożego w eklezjologii Vaticanum II*, „*Rocznik Teologiczno-Kanoniczny*” 2(1969), s. 41-62.

Przypisy są z zasady zwyczajnym odesłaniem do źródła lub literatury. Rzadko zawierają szersze wyjaśnienia Doktoranta lub cytaty. Brakuje też jednolitości w zapisie tytułów czasopism – niektóre są pisane kursywą inne zaś zwykłą czcionką i wzięte w

cudzysłów. To samo czasopismo jest cytowane w odmienny sposób np. „Kościół i Prawo” (s. 194) Wasilewicz U., *Geneza kanonu 1370 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, „Kościół i Prawo” , 1 (14) 2012, s. 219-235, a w innym miejscu (s. 188) Przybyłowska J., *Władza biskupa diecezjalnego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, w: *Kościół i prawo* 6 (19) 2017, nr 2 s. 83-91. Dodatkowo, niektóre tytuły czasopism są poprzedzone „w:”, inne natomiast są pozbawione tego szczegółu. Adhortacja apostolska Jana Pawła II z 1996 roku jest cytowana całym zapisie kilkakrotnie w przypisach, chociaż w wykazie skrótów widnieje ona w skróconej formie jako VC – np. przypisy nr 8, 22. Podobnie też zdarza się z cytowaniem innych dokumentów kościelnych i publikacji autorów.

Dekret Soboru Watykańskiego II *Perfectae caritatis* noszący tytuł w pierwszym wydaniu dokumentów soborowych *O przystosowanej odnowie życia zakonnego*, w nowym tłumaczeniu dokumentu oraz nowych wydaniach (drugim w 2002 r. oraz trzecim 2008 r.) przyjął tytuł *O przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego*. Tymczasem Doktorant w przypisach używa starej wersji, tj. *O przystosowanej odnowie życia zakonnego*, chociaż jako źródło pochodzenia dokumentu podaje on wydanie drugie poprawione z 2002 roku (s.12, przypis 19), gdzie dekret ten występuje pod nowym tytułem.

Przyjęte w pracy metody badawcze oceniam pozytywnie. Są one wystarczające i adekwatne do postawionego celu głównego i celów szczegółowych.

III. Wniosek końcowy

Zapoznawszy się z zamysłem oraz treścią pracy doktorskiej Pana mgra lic. Pawła Rogalskiego i mając na względzie wymienione wyżej uwagi krytyczne – zarówno merytoryczne jak i formalne stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska spełnia wymogi stawiane tego rodzaju pracom, stąd wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

B. Szewczuk

s. dr hab. Bożena Szewczuk, prof. UKSW

Warszawa, 17 września 2019 r.

e-imol 18.09.2019v